

Дьяченко Я. Я.доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу фінансово-економічного прогнозування НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, yakiv_djachenko@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Обґрунтовано ключові проблеми забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, сформовано систему засобів із їх подолання. Для діагностики якості освітньої діяльності та освітніх результатів закладів вищої освіти (ЗВО) запропоновано концептуальну модель організаційно-методологічного забезпечення управління якістю вищої освіти в Україні. Взаємозалежність та взаємовплив критеріїв якості вищої освіти визначено на засадах компетентнісного підходу зі зміщенням акцентів з освітнього процесу на навчальний результат, на модернізацію вищої освіти з метою забезпечення конкурентоспроможності, ефективності освітньої діяльності за результатами. Зроблено висновки, що для реалізації наведеної моделі управління якістю вищої освіти та отримання результатів на рівні європейських стандартів варто доопрацювати чинне законодавство з урахуванням наукових результатів досліджень у сфері освітньої діяльності, їх упровадження в практичну роботу ЗВО.

Ключові слова: вища освіта, якість освіти, стандарти освіти, компетентнісні показники, діагностика освітніх результатів, модель управління.

Табл. 1. Рис. 1. Літ. 12.

Yakiv DyachenkoDr. Sc. (Economics), Professor, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, yakiv_djachenko@ukr.net

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT FOR QUALITY MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article substantiates the key problems of ensuring the quality of educational activities and the quality of higher education and proposes a system of means for their elimination. The reform of the Ukrainian educational system has led to the emergence of a topical issue of creating a domestic system for assessing and ensuring the quality of higher education. To diagnose the quality of educational activity and the quality of educational achievements of higher educational institutions (HEIs), a conceptual model of organizational and methodological support for quality management of higher education in Ukraine is proposed. The block diagram of the model includes the principles of state policy on governance, standards and quality indicators for higher education. The components of the model reflect the research (the left side – relevance, expected results, performance appraisal) and training (the right side – standards and criteria for the preparation of applicants, models and methods of evaluation, assessment of the state of the internal quality assurance and quality of higher education) aspects of diagnosis. The final blocks of the model determine the diagnosis of the status of scientific research and criteria for the quality of higher education, the monitoring of evaluation indicators, control and adjustment of educational management system resources. The interdependence and interaction of the criteria is determined on the basis of the systematic and integrated quality assurance of higher education, a competent approach with the shift of emphasis from the educational process to the learning outcomes, and the modernization of higher education to ensure the competitiveness of the quality of education and the effectiveness of educational activities on the results. To implement the above-mentioned model of quality management of higher education and obtain

© Дьяченко Я. Я., 2019

results at the level of European standards, we consider it necessary to finalize the current legislation, taking into account the scientific results of research in the field of educational activity, their implementation in the practical work of the HEIs, and identified problems.

Key words: higher education, quality of education, standards of education, competency indicators, diagnostics of educational outcomes, management model.

JEL classification: I21, I23, I25, I28.

Дьяченко Я. Я.

доктор экономических наук, профессор, ведущий научный сотрудник отдела финансово-экономического прогнозирования НИФИ ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Обоснованы ключевые проблемы обеспечения качества образовательной деятельности и качества высшего образования, сформирована система средств их преодоления. Для диагностики качества образовательной деятельности и образовательных результатов заведений высшего образования (ЗВО) предложена концептуальная модель организационно-методологического обеспечения управления качеством высшего образования в Украине. Взаимозависимость и взаимовлияние критериев качества высшего образования определены на основе компетентностного подхода со смещением акцентов с образовательного процесса на учебный результат, на модернизацию высшего образования с целью обеспечения конкурентоспособности, эффективности образовательной деятельности по результатам. Сделаны выводы, что для реализации приведенной модели управления качеством высшего образования и получения результатов на уровне европейских стандартов стоит доработать действующее законодательство с учетом научных результатов исследований в области образовательной деятельности, их внедрения в практическую работу ЗВО.

Ключевые слова: высшее образование, качество образования, стандарты образования, компетентностные показатели, диагностика образовательных результатов, модель управления.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України актуалізуються розв'язання проблем забезпечення якості освітньої діяльності і якості вищої освіти, що має сприяти підвищенню рівня розвитку людських ресурсів, а якість людського потенціалу, рівень освіченості та культури всього населення повинні стати найважливішими чинниками економічного зростання, переходу до знанневої економіки, високотехнологічного виробництва, інформаційного характеру суспільства. Інтеграція та глобалізація економічних і соціальних сфер в усьому світі вимагають суттєвого оновлення освіти, забезпечення випереджального характеру цього процесу. За даними ООН, у ХХІ ст. конкурентоспроможність країн визначатиметься не природними й фінансовими ресурсами, а кваліфікацією робочої сили. Не випадково Японія як світовий лідер науково-технічного прогресу оголосила про готовність до запровадження обов'язкової вищої освіти. Великомасштабна діяльність із підвищення освітнього рівня нації може забезпечити незворотність реформ у цій сфері лише в разі підготовки не менше 25 % працездатного населення до нових вимог [1].

Оцінку якості вищої освіти почали проводити з 1985 р. у Великобританії, Франції та Нідерландах, які організували агентства із забезпечення цієї діяльності та для розроблення відповідної методики оцінювання, а Болонська декларація (1999 р.) дала старт цій інновації для впровадження в країнах Європейського Союзу. В Україні обґрунтування необхідності формування та приведення в дію державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти із залученням освітньої спільноти та громадськості для підвищення ефективності вжитих заходів пов'язане з входженням до Болонського процесу (2005 р.). Болонський процес став завершальним етапом інтеграційних процесів у Європі, які можна охарактеризувати трьома етапами: передісторія (підписання Європейської культурної конвенції в Парижі – 1954 р., прийняття Великої хартії університетів у Болоньї – 1988 р., ухвалення Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти у європейському регіоні – 1997 р., прийняття Сорбоннської декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти у Парижі – 1998 р.); початок (прийняття Болонської декларації – 1999 р.); розвиток (період після ухвалення Болонської декларації).

Індивідуальний поступ людини, особистості у ХХІ ст. є основним показником рівня прогресу та передумовою подальшого розвитку суспільства. Пріоритетними сферами індивідуального розвитку людини стала наука як джерело нових знань і освіта як сфера засвоєння одержаних наукових результатів дослідження. Пріоритетний розвиток цих сфер здатний забезпечити країні конкурентоспроможність та належність до розвинутих країн [2].

У 2008 р. Україна стала урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти (EQAR), відповідно до вимог і рекомендацій Болонського процесу прийнято Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту”, створено робочу групу та розроблено національну рамку кваліфікацій із вищої освіти, започатковано роботу Національним освітнім акредитаційним центром.

Попри виконану роботу з формування організаційно-методологічного та правового забезпечення управління якістю вищої освіти в Україні, слід зауважити, що цей процес потребує подальшого розвитку та вдосконалення шляхом вирішення низки ключових проблем.

Приєднання України до Болонського процесу відбулося без належної підготовки, певною мірою через політичні міркування про миттєвий вступ до Європейського Союзу за низької ефективності діяльності органів державного управління, без надання вищій школі справжньої автономії, поєднаної з високим рівнем відповідальності, як у європейських країнах.

Успішне входження у світовий освітній простір можливе в разі приведення вітчизняних освітніх стандартів у відповідність до міжнародних норм, орієнтованих на забезпечення конкурентоспроможності спеціалістів на ринку праці, можливостей вирішення їх життєвих проблем через впровадження компетентнісного підходу, що може забезпечити фізичне виживання осіб за обмеженої соціальної мобільності.

Створення та діяльність Національного акредитаційного центру не вплинули належним чином на зміни процедури акредитації ЗВО, вплив суспільства

залишається пасивним, участь студентів та роботодавців – формальною і не дійовою під час прийняття управлінських рішень.

Стримуючими чинниками в забезпеченні якості вищої освіти слід також вважати непослідовну політику держави щодо реформування, відсутність провідної ролі органів державного управління, неспроможність ЗВО задовольнити зростаючі потреби студентів, інертність та корпоративні інтереси викладацького складу, несформованість системи засобів правового й економічного стимулювання розвитку ЗВО, марні очікування позитивного впливу на процеси забезпечення якості вищої освіти створення в країні системи національних ЗВО, відсутність громадських незалежних структур з оцінювання якості вищої освіти з наданням належних повноважень та можливості співпраці з відповідними європейськими асоціаціями.

Ключовою проблемою реформування української освітньої системи стало формування організаційно-методологічних та правових засобів як механізму управління якістю освітньої діяльності та вищої освіти. Підставою для цього є євроінтеграційний вектор та пріоритет розвитку вищої освіти як основи поступу економіки та суспільства.

Щодо досконалості положень Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII та відповідності їх сучасним вимогам і світовому досвіду для забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти, то варто зауважити, що їх слід суттєво доопрацювати. Чинний закон ґрунтується на формальному підході, багато місця відведено описові статусу, повноважень, складу, діяльності, експертних рад, комітетів, незалежних установ, порядку фінансування, акредитації тощо. Тобто наголос зроблено на організаційній структурі та на забезпеченні її функціонування.

Основна увага в законі має зосереджуватися на забезпеченні якості освітньої діяльності та вищої освіти на засадах компетентнісного підходу з використанням світового досвіду методологічного проектування вищої освіти з орієнтацією на кінцеві результати. У розвинутих країнах світу в оцінці ефективності освітньої діяльності відбувся зсув від контролю “входів” до моніторингу “виходів” освітнього процесу, коли не планування та реалізація навчального процесу є головними вимогами, а результати освіти: набуті знання, навички, компетенції, професійна й особистісна підготовленість до праці та працевлаштування як критерії результатів освіти.

Метою статті є подальше вдосконалення видів забезпечення та моделювання системи управління якістю освітньої діяльності й освіти поширюваної нині концепції навчання на підставі досліджень для всіх (включаючи бакалаврський і магістерський) рівнів вищої освіти, дослідження стану і дієвості організаційно-методологічних, правових засобів регулювання, методів впливу на освітянську діяльність, її результативність та розроблення на цій основі пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти шляхом інноваційності досліджень, ефективності впровадження результатів, запровадження компетентнісного підходу під час діагностики та оцінювання критеріїв підготовки здобувачів вищої освіти.

Теоретико-методологічні засади формування системи засобів діагностики освітніх результатів. Набутий світовий і вітчизняний досвід

управління освітньою діяльністю і якістю вищої освіти, трансформація окремих визначень компетентностей до адекватних числових (емпіричних) значень дотепер не набули остаточного наукового оформлення, тобто перебувають у стані розроблення в освітній науці й практиці. Діагностика та оцінювання критеріїв (показників) компетентностей на основі розроблених методів і окремих засобів неможливі без чіткої ідентифікації кожної складової компетентностей, їхньої суті, цифрового значення чи певних параметрів. Невдоволеність роботодавців та випускників вищої школи щодо якості набутих освітніх кваліфікацій зумовила необхідність розроблення та запровадження в країнах Європи з 2000 р. результатної освітньої парадигми на засадах результатно-компетентно-кваліфікаційних і теоретико-методологічних підходів. Цей процес охопив багато країн, зокрема й Україну. Основні засоби забезпечення якості вищої освіти (ЄПВО) базуються на цих засадах і охоплюють такі блоки: організацію вищої освіти, європейську та національну рамки кваліфікацій, Європейську кредитну трансфертно-накопичувальну систему, додаток до диплома, системи засобів внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості.

Проектувати засоби за видами забезпечення управління якістю вищої освіти слід з урахуванням світового досвіду: загальних принципів, тенденцій розвитку, засобів регулювання, результативності освітньої та дослідницької діяльності, наявності та потенціалу високорейтингових ЗВО [3; 4]. Загальними принципами оцінювання визначено: об'єктивність, неупередженість, недискримінаційність, справедливість, валідність, надійність, порівнянність. Дійсність оцінювання (валідність) – це використання системності під час оцінювання, відповідності певному виду компетентностей, адекватності та коректності використовуваних методів. Регуляторна діяльність державних органів може здійснюватися з використанням принципів підзвітності, послідовності (критеріїв, запитів, суджень), пропорційності (залежно від ризику), прозорості (відкритості для громадян і суспільства в цілому), узгодженості з метою (відповідність засобів визначеній меті).

Діагностику навчальних результатів (результатів освіти) доцільно організовувати з проведенням зовнішньої незалежної оцінки та самооцінки (внутрішньої оцінки). Освітнє оцінювання (педагогічне) базується на підготовці та виконанні робіт, завдань, іспитів, тестів, спостережень, виступів, бесід, відповідей на запитання тощо. Важливою складовою оцінювання якості освіти є система регуляції цього процесу, що сприяє контролю якості, покращанню довіри, публічному розумінню, обґрунтуванню виправданості витрат, захисту інтересів усіх учасників оцінювання, подальшому розвитку системи.

Система засобів, завдань, цілей регуляції оцінювання структурно поділяється на загальні положення (визначення, адекватність світовим тенденціям, системність засобів, наявні та очікувані ризики розвитку), організаційне забезпечення (заходи для виконання поставлених завдань, засоби контролю, система ризиків, очікувані результати), оцінювання (екзаменування, тестування, аналіз освітніх результатів тощо).

Для теоретичної і практичної складових управління якістю освіти важливе використання характеристик топ-закладів вищої освіти, їхнього потен-

ціалу та країн їх розташування згідно з даними міжнародних рейтингів “Таймс” та “Шанхайський”. Наявність високорейтингових ЗВО (2–3 %) є основою прогресу, наукового обґрунтування стратегії розвитку вищої освіти, підвищення її конкурентоспроможності, зразком для формування напрямів модернізації [5]. Максимальний університетський потенціал мають країни, топ-заклади яких представлені в переліках рейтингів на перших 30 місцях одночасно. Такими країнами є США, Великобританія, Швейцарія, Японія, Канада. Окрім того, прийнято визначати сумарний університетський (формуєть усі топ-заклади) та найвищий (заклади першої сотні рангових місць) потенціали.

За рейтингом “Таймс”, до набору індикаторів визначення університетського потенціалу, інституційного чи країнного, входять викладання, дослідження, цитування, індустріалізація, інтернаціоналізація, а за рейтингом “Шанхайський” – випускники (нагороди), викладачі (нагороди), дослідники (цитування), статті (Природа і Наука), публікації (цитування), продуктивність персоналу. Для обох рейтингів характерна оцінка розвинутої дослідницької діяльності з високим рівнем викладання та дослідження, цитування дослідників і публікацій [3].

Закономірним стало утвердження у ЗВО тенденції розвитку дослідницько-інноваційного типу діяльності з такими характеристиками: з-поміж рівнів вищої освіти випереджальними темпами розвиваються найвищі (докторські) рівні, докторська вища освіта стає дедалі затребуванішою не тільки у сфері досліджень і розробок, а й в усіх сферах економічної діяльності. За даними проекту Тюнінг (Налаштування освітніх структур в Європі) [6], серед 10 видів навчальної діяльності (методів викладання) у вищій школі перше місце за використанням посідає індивідуальна дослідницька, проектна та художня робота (загальна частка 26 %), потім самостійна робота (контрольована, 18 %) та групова дослідницька, проектна, художня (кваліфікаційна) робота (14 %), що разом становить 58 %. Зазначені три види навчальної діяльності здатні найбільшою мірою сприяти формуванню ключових компетентностей, і лише перший може розвивати всі, а тому його слід вважати головним та пріоритетним у наданні освітніх послуг. Цей вид формує таку актуальну компетентність, як уміння аналізувати й узагальнювати результати наукових досліджень: спроможність розуміти логіку трендів (13 %), оцінювати (15 %), визначати залежності показників, темпи і пропорції (11 %), синтезувати та узагальнювати (11 %). Цікавим висновком можна вважати думку, що традиційна лекція з часткою 6 % у формуванні компетентностей цей вид не формує взагалі. У зв'язку з інформатизацією суспільства, особливо в контексті дослідної діяльності, зроблено висновок про тенденції зміщення характеристик навчальних методів: від пасивних до активних; від масових до індивідуальних; від аудиторних до самостійних; від монологічних до діалогових; від ексклюзивних до інклюзивних; від очних і заочних до очно-заочних; від низькоефективних до високоефективних; від низької до високої інформаційної насиченості [6, с. 32].

Утвердження інноваційної моделі суспільно-економічного розвитку країни базується на структурі та змісті вищої освіти, яка повинна забезпечувати

не тільки підготовку бакалаврів, магістрів, спеціалістів, докторів філософії і докторів наук, а і якість їхньої освіти та конкурентоспроможність як необхідні характеристики людського капіталу, якість освітньої діяльності через дослідження. У топ-університетах світу в ролі локомотивів науково-технічного прогресу серед навчальних груп домінують групи з докторантами, де здійснюється фактична та повна інтеграція освіти і досліджень як основи інновацій.

Водночас в Україні розвиток вищої освіти відбувався з переважанням уваги на забезпеченні педагогічного процесу та підготовки спеціалістів, у зв'язку з чим сформувалася певна недооцінка дослідницької складової освітньої діяльності. Як наслідок, погіршилася якість вищої освіти та знизилася її конкурентоспроможність. Підтвердженням такого стану є відсутність вітчизняних ЗВО у переліках університетів за міжнародними рейтингами, небажання зарубіжних абітурієнтів учитися в українських закладах, низька репутація випускників багатьох ЗВО серед роботодавців, недостатній рівень фахової підготовки, високий рівень їх безробіття та роботи не за фахом, нездатність фахівців забезпечувати інноваційний розвиток економіки, формальні показники кількісного охоплення громадян вищою освітою в індикаторах суспільного розвитку (індексі людського розвитку – ІЛР, глобальному індексу конкурентоспроможності – ГІК, глобальному інноваційному індексу – ГІІ, індексі економіки знань – ІЕЗ, індексі спроможності до інновацій – ІСІ), а також в інформації, що надходить до ЮНЕСКО, ОЕСР, Світового банку та інших організацій.

Основними причинами зниження якості вищої освіти в Україні слід визначити: незначну частку видатків на дослідження і розробки в загальному обсязі фінансування освітньої діяльності (3,5 %, що на порядок менше країн ОЕСР); зниження конкурентоспроможності заробітної плати працівників освіти і науки, що не дає змоги залучати й утримувати у ЗВО найкращих спеціалістів та запрошувати талановитих викладачів із-за кордону (як наслідок, втрата молоддю інтересу до набуття спеціальності та праці в науково-педагогічних установах); заниження вимог до вступників у ЗВО, на що також вплинув великий обсяг ліцензованих місць для вступників, який перевершував чисельність можливих абітурієнтів; широка мережа позабазових (дочірніх) інституційних підрозділів, що породило розпорошеність інтелектуальних та матеріальних ресурсів; несформованість засобів впливу на внутрішнє і зовнішнє забезпечення якості освітньої діяльності; брак активної мотивації ЗВО до подолання наведених вад.

Специфічними методами оцінювання якості вищої освіти є підготовка, експертиза, публічний захист кваліфікаційної роботи (дисертації, дипломної роботи чи проекту), що характеризуються описами кваліфікаційних рівнів у термінах навчальних результатів (компетентностей) згідно з положеннями НРК; оприлюднення та незалежна фахова експертиза результатів наукової діяльності; оцінка на іспитах рівня опанування спеціалізованих знань, теорій і методів фаховими екзаменаційними комісіями; експертний висновок наукового керівника щодо наукового рівня та завершеності дослідження за роботою захисту.

Система показників результативності підготовки здобувачів вищої освіти. Останнім часом окрім базових показників (організація та стандартизація освіти і кваліфікацій, оцінювання освітніх результатів та набутих компетентностей), які законодавчо описані в міжнародних і національних рамках кваліфікацій, до цієї системи також включають оцінку здатності до автономності й відповідальності в діяльності, до подальшого навчання та розвитку. Ці вимоги стали основою визначення кваліфікаційного рівня освітніх програм і кваліфікацій на підставі міри їхньої складності, що, у свою чергу, сприяло формуванню педагогічного закону про тісний зв'язок складності та самостійності в освіті, про зростання ролі самостійності в навчанні з підвищенням складності освітніх програм. У міру соціально-культурного розвитку суспільства реалізація цього закону зумовила зниження віку навчальної самостійності на кожному рівні освіти, а з підвищенням рівня освіти – зменшення частки суб'єктивних методів оцінювання освітніх результатів.

У розвинутих країнах діють фахові асоціації, що забезпечують оцінювання освітніх досягнень, професійних кваліфікацій. Такими відомими організаціями в США є Американська асоціація освітніх досліджень (AERA), Американська психологічна асоціація (APA), Національна рада вимірювань в освіті (NCME), Об'єднаний комітет з тестових практик (JCTP), Організація освітнього тестування (ETS), Центр досліджень оцінювання, стандартів та тестування студентів (CRESST), у Канаді – Канадська психологічна асоціація (CPA), у Великобританії – Британська психологічна спілка (BPS), в Австралії – Австралійська психологічна спілка (APS), в Європі – Європейська асоціація освітнього оцінювання (AEA-Euro), Європейська федерація асоціацій психологів (EFPA). Крім того, діють Міжнародна асоціація з освітнього оцінювання (IAEA), Міжнародна тестова комісія (ITC). Зазначені установи розробляють широкий спектр вимог до впровадження, удосконалення рекомендацій та вимог, стандартів, кодексів та моделей оцінювання результатів навчання [3; 4].

Типовими недоліками національних систем оцінювання якості освіти, характерними і для України, є: недостатня розробленість і визначеність ключових компетентностей; домінування самооцінювання та внутрішнього оцінювання, що зумовлює суб'єктивізм і формалізм результатів; відсутність або слабкий рівень стандартів оцінювання (змістових, процедурних, кваліфікаційних, етичних); ігнорування або недооцінка валідності та надійності методів оцінювання; неувага до прав, обов'язків, відповідальності, звітності учасників оцінювання; брак прозорості й відкритості.

Основні принципи управління якістю наведено в таблиці. На підставі досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених нами пропонується концептуальна модель організаційно-методологічного забезпечення управління якістю вищої освіти, формування системи засобів діагностики наукових досліджень та освітніх результатів у ЗВО (рисунок).

Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки. Ця політика ґрунтується на засадах: сприяння сталому розвитку суспільства, доступності, незалежності здобуття, міжнародної інтеграції, наступності процесу здобуття, державної підтримки ЗВО,

Основні принципи управління якістю

Принцип	Характеристика та обґрунтування
Орієнтація на споживача	Вивчення попиту та оцінка ступеня задоволення споживача
Системний підхід	Поліпшення системи організації освіти
Залучення всього персоналу	Формування команди для досягнення загальної мети
Прийняття рішень на підставі факторного аналізу	Застосування методів експертної оцінки, математичної статистики
Роль керівництва	Вивчення та формування умов для розвитку організації
Постійне вдосконалення	Формування стратегії покращання продукції, процесу, системи управління
Процесний підхід	Орієнтація процесу на кінцевий результат
Співпраця	Для покращення якості освітньої діяльності

Складено за: Лапто І. М. Забезпечення якості вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи вирішення. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки.* 2016. Вип. 140. С. 40–43. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchdpuP_2016_140_11.

Рисунок. Модель організаційно-методологічного забезпечення управління якістю вищої освіти

Складено автором.

сприяння здійсненню ДПП, відкритості формування структури й обсягу підготовки фахівців, а також варіантності та неперервності. Принципи проектування вказують, що будь-яке моделювання діагностики освітніх результатів повинне мати системний характер і бути підпорядкованим обґрунтованим принципам.

Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 № 600 (у редакції наказу від 21.12.2017 № 1648) та схвалено сектором вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України (протокол № 19 від 23.11.2017).

Стандарти вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності ЗВО й наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Вони використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності ЗВО (наукових установ) під час інституційної акредитації та акредитації освітніх програм [8; 9].

До критеріїв, застосовуваних під час оцінювання компетентності фахівців в Україні, належать: “професійні знання”, “професійні вміння і навички”, “обсяг та якість роботи”, “здатність до планування”, “уміння формулювати точку зору (усно, письмово)”, “ініціативність”, “оперативність мислення”, “працездатність”, “витривалість”, “відповідальність”, “самостійність”, “здатність до лідерства”, “здатність до накопичення, поновлення і творчого застосування професійного досвіду”, “етика поведінки”, “співробітництво”, “дисциплінованість”, “здатність до переговорів”, “професіоналізм у керівництві”, “контроль”, “оцінка та заохочення підлеглих”, “рівень конфліктності”, “орієнтація на кінцевий результат”.

Компоненти моделі відображають дослідницький (ліва частина) та навчальний (права частина) аспекти діагностики. Дослідницький та навчальний аспекти реалізуються в контексті педагогічних вимірювань, потребують широкого використання методів математичної статистики. Актуальність наукових досліджень обумовлюється напрямами, що узгоджуються з визначеними в Стратегії розвитку “Україна-2020”. Це насамперед національна безпека, конкурентоспроможність економіки, добробут народу. Утвердження інноваційної моделі розвитку підтверджується зростаючою кількістю інноваційно активних підприємств, освоєнням нових технологічних ліній та випуску високотехнологічних видів продукції, обсягами експорту такої продукції та переважанням експорту над імпортом тощо. Оцінювання цих позитивних зрушень здійснюється на підставі даних порівняльного аналізу результатів економічної діяльності в динаміці з розрахунками тенденцій, темпів, пропорцій.

Три блоки моделі, що охоплюють показники та засоби оцінювання якості освіти, мають такі характеристики. Згідно з концепцією компетентнісного підходу, освітні та кваліфікаційні вимоги до випускників ЗВО представлені у вигляді переліку здатностей та умінь розв’язувати завдання діяльності. У Національній рамці кваліфікацій визначено поняття:

- інтегральна компетентність – опис кваліфікаційного рівня щодо навчання та/або професійної діяльності;

- компетентності – здатність до певного виду діяльності з урахуванням знань, розуміння, уміння, інших особистих якостей;
- результати навчання – компетентності, яких набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання [9].

Європейська комісія за проектом Тюнінг визначає 30 видів компетентностей:

- інструментальні – здатність до аналізу та синтезу, до організації і планування, базові загальні і професійні знання, усна і письмова комунікація рідною мовою, знання інших мов, комп'ютерні уміння, уміння управляти інформацією, вирішувати проблеми, приймати рішення;
- міжособистісні – здатність працювати в команді, здатність до критики і самокритики, спілкування з експертами, прихильність до етичних цінностей, сприйняття полікультурності;
- системні – здатність до застосування знань на практиці;
- дослідницькі уміння;
- здатність до навчання;
- здатність адаптуватися до нових ситуацій;
- здатність породжувати нові ідеї (креативність);
- лідерство;
- розуміння культур і звичаїв інших країн;
- здатність працювати самостійно;
- розроблення та управління проектами; ініціативність і підприємницький дух;
- турбота про якість;
- прагнення до успіху тощо [10, с. 8].

Реалізація компетентнісного підходу зумовлює зміни методів оцінювання результатів навчання та технологій управління його якістю. Аналізуючи формулу компетентності ($K = \text{Знання} + \text{Навички} + \text{Вміння} + \text{Досвід} + \text{Особистісні якості}$) можна зробити висновок, що діагностика будь-якого її компонента реалізується саме через процесуальні компетентності.

Оцінювання якості вищої освіти здійснюється згідно з вимогами постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку проведення моніторингу та оцінки якості освіти” від 14.12.2011 № 1283 [11]. Важливим компонентом запровадження компетентнісного підходу є здійснення діагностики готовності викладачів ЗВО до цієї роботи. Для цього на практиці використовується багато методів: самооцінка, анкетування студентів, оцінка колег, комплексна атестація тощо.

Найвні методики дослідження ціннісно-сміслової сфери особистості можна умовно поділити на такі основоположні блоки: 1) методики діагностики провідної, домінуючої ціннісної орієнтації, особистісної спрямованості, або мотиваційної тенденції (тести Олпорта – Вернона – Ліндсея, Едвардса, ОА та ін.); 2) методики, спрямовані на дослідження цілісної системи або ієрархії ціннісних орієнтацій особистості (тести Рокича, Фанталової, Шварца, Пелеха, Сеніна, Інглхарта, Шледера); 3) комплекс методик, які застосовують для крос-культурного вивчення цінностей особистості (К. Клахкон, Ф. Клахкон та Ф. Стродтбек, Г. Ховстед, С. Морріс, А. Б. Косова, Л. Гордон, Ф. Тромпенаарс, О. Г. Шмельов, В. С. Бабіна, М. Котик); 4) проєктивні методи

вивчення ціннісно-сміслової сфери особистості (методики Кантріла, Олпорта – Гілеспі, аксіобіографічна методика Вардомацького); 5) методики вивчення процесів і рівня особистісного розвитку, що дають змогу робити висновки про сформованість ціннісно-сміслової сфери (САТ, УСК); 6) методики дослідження життєвих цілей, рівня осмисленості життя і смисложиттєвих орієнтацій (PIL, СЖО, МПС); 7) методика вивчення системи особистісних конструктивів (ТРР) [12].

Система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти обумовлена стандартами вищої освіти та вимогами до організації їх виконання і за поданням ЗВО оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) або акредитованими ним незалежними установами оцінювання. Вона передбачає здійснення таких процедур і заходів: 1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти у ЗВО; 2) моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм; 3) оцінювання здобувачів вищої освіти; 4) підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для здійснення навчально-виховного процесу; 6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління навчально-виховним процесом; 7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, академічні ступені та кваліфікації; 8) здійснення інших процедур і заходів.

Освітня діагностика – це процес визначення результатів спільної діяльності студентів і викладачів із метою виявлення, аналізу, оцінювання й коригування системи навчання (змісту, форм, методів та засобів). Діагностика освітньої діяльності передбачає: контроль; перевірку; облік; оцінювання; накопичення статистичних даних, їх аналіз, рефлексію; виявлення динаміки освітніх змін та особистого зростання кожного студента; зміну цілей, уточнення освітніх програм, коригування процесу навчання; прогнозування подальшого розвитку подій.

Освітній моніторинг безпосередньо пов'язують із практикою вимірювання результатів навчання, що стосуються структурних частин дидактичної системи “педагогічний контроль” і “освітній результат”, і вони повинні розглядатися в складі системи засобів: мета → цілі → зміст → методи → форми → засоби → дидактичні технології → контроль → результат. Освітніми результатами у порядку зростання є грамотність, освіченість, компетентність, культура і ментальність.

Контроль якості знань є одним з основних елементів моніторингу якості освіти, важливим компонентом педагогічної системи і невід'ємною частиною навчального процесу. Моніторинг став самостійним напрямом управлінської діяльності в освіті, в якому інтегруються вимірювання, дослідження, експеримент, інформатика й управління.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки.

Для реалізації наведеної моделі управління якістю вищої освіти та отримання результатів на рівні європейських стандартів вважаємо за необхідне доопрацювати чинне законодавство з урахуванням наукових результатів досліджень у сфері освітньої діяльності, їх упровадження в практичну роботу ЗВО, виявлених проблем. Аналіз положень Закону України “Про вищу освіту”

(далі – Закон) засвідчує, що логіка їх формування, назви розділів і статей орієнтовані на розкриття понятійного апарату, опис функцій задіяних установ чи структурних підрозділів, на організацію забезпечення освітньої діяльності.

Однак практичне використання положень Закону для досліджень чи розроблення конкретних пропозицій щодо регулювання освітньої діяльності, моделювання взаємозалежностей засобів управління якістю вищої освіти, від принципів державної політики до засобів коригування всієї системи управління включно, є доволі складним завданням. У Законі наведено визначення якості вищої освіти, якості освітньої діяльності (ст. 1), стандарти їх забезпечення (статті 9, 10), систему засобів внутрішнього і зовнішнього забезпечення (ст. 16), але зміст, сутність цих положень мають формальне, поверхове, загальне звучання, без належної деталізації, без орієнтації на компетентнісний підхід в освітній діяльності та освітні результати. Водночас, наприклад, достатньо широко описано статус, повноваження, склад, діяльність, галузеві експертні ради, фінансування, комітети, незалежні установи, функції ліцензування освітньої діяльності, акредитацію освітньої програми, інституційну акредитацію НАЗЯВО (статті 17–25), доцільність функціонування якого є сумнівною за наявності державного органу – Міністерства освіти і науки (МОН) України.

Аналогічне судження можна висловити і щодо суті положень розділів VI “Заклади вищої освіти” (статті 26–33), VII “Управління закладом вищої освіти” (статті 34–43) та VIII “Доступ до вищої освіти, прийом, відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти” (статті 44–46).

Тобто в Законі детально описані положення про організаційні структури та забезпечення їх функціонування, але недостатньо акцентується увага на вищій освіті як визначальній частині закону, на видах забезпечення її якості, на методах та засобах регулювання з урахуванням компетентнісного підходу.

Нині з’явилася інформація про наміри МОН України детально доопрацювати Закон у зв’язку із застарілими нормами та новими підходами і вимогами до розвитку освітньої діяльності. З урахуванням розробленої нами моделі організаційно-методологічного забезпечення управління якістю вищої освіти таке доопрацювання доцільно здійснювати з урахуванням наших рекомендацій, відповідних переліків у наведених блоках заходів, критеріїв, методів до методології моніторингу, оцінювання показників та коригування системи управління освітньою діяльністю.

У ст. 1 (п. 13) поняття “компетентність” варто деталізувати, зазначивши, що це перелік результатів освіти (знання, компетенції, навички, підготовленість до працевлаштування), тобто основна увага повинна приділятися показникам не входу, а виходу освітнього процесу (блок моделі “Компетентнісні показники”).

Статтю 3 доцільно доповнити принципами варіантності та неперервності, об’єктивності вимірювання та неупередженості оцінювання якості як основи для розроблення та вибору раціональних варіантів розвитку системи управління (блок моделі “Принципи державної політики...”).

У ст. 65 (п. 4) слід уточнити завдання наукових досліджень: одержання наукових результатів інноваційного характеру на основі їх актуальності та ефективності впровадження, забезпечення конкурентоспроможності на вітчизняному й світовому ринках (три блоки моделі щодо науково-інноваційної діяльності).

Статтю 77 щодо державного контролю потрібно доповнити реченням: “В умовах євроінтеграції освітніх систем і оцінювання освітніх результатів ці заходи повинні здійснюватися не лише на рівні закладу освіти, а й на національному рівні, беручи участь у міжнародних порівняльних дослідженнях на зразок TIMSS, PISA та ін.” (блок моделі щодо контролю та коригування системи управління).

Розділ VII, у якому на засадах адміністративного підходу описані функції, права та обов'язки керівника ЗВО, факультету, кафедри, декана, вченої та наглядової ради, робочих та дорадчих органів, громадського та студентського самоврядування, їх призначення та звільнення (реорганізація), слід докорінно переробити, запровадивши поняття економічного механізму управління з такими блоками засобів впливу: економічні засоби регулювання, організаційні, нормативно-правові, адміністративні тощо.

Список використаних джерел

1. *Боголіб Т. М.* Розвиток інноваційної економіки і елітна освіта. 2010. URL: http://www.dissertlib.com/left_menu%20папка/rozvitok.php.
2. *Денисенко М. П., Бреус С. В.* Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Вчені записки університету “Крок”*. 2013. Вип. 33. С. 17–24.
3. *Луговий В. І., Таланова Ж. В.* Якість вищої освіти: виклик для України. *Вища освіта України : темат. вип.: Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу : у 2 т. Т. 1.* 2012. № 3 (Дод. 2). С. 5–9.
4. *Таланова Ж. В.* Докторська підготовка у світі та Україні : монографія. Київ : Міленіум, 2010. 476 с.
5. Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі: Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен / Лувен-ла-Ньов, 28–29 квітня 2009 р. URL: <http://www.mon.gov.ua/main/php?query=education/higher>.
6. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін. ; за заг. ред. В. Андрущенко, В. Лугового. Київ : Педагогічна думка, 2011. 260 с.
7. *Лапто І. М.* Забезпечення якості вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи вирішення. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 140. С. 40–43. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchdpuP_2016_140_11.
8. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 № 600. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>.
9. Національна рамка кваліфікацій : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>.

10. Бабін І. І. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний рівні. *Наука і освіта*. 2011. № 1. С. 7–13.
11. Про затвердження порядку проведення моніторингу та оцінки якості освіти : постанова Кабінету Міністрів від 14.12.2011 № 1283. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/25860/>.
12. Яницький М. С., Серий А. В., Пелех Ю. В. Діагностика рівня розвитку ціннісно-смыслові сфери особистості. Рівне : Тетіс, 2011. 149 с.

References

1. Boholib, T. M. (2010). *Development of innovative economy and elite education*. Retrieved from http://www.dissertlib.com/left_menu%20папка/rozvitok.php [in Ukrainian].
2. Denysenko, M. P., Breus, S. V. (2013). Higher education in Ukraine: challenges and perspectives. *Scientific Notes of "KROK" University*, 33, 17–24 [in Ukrainian].
3. Luhovyi, V. I., Talanova, Zh. V. (2012). The quality of higher education: a challenge for Ukraine. *Higher education of Ukraine*, Vol. 1, No. 3, Supplement 2, 5–9 [in Ukrainian].
4. Talanova, Zh. V. (2010). *Doctoral training in the world and Ukraine*. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
5. Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the New Decade: Communiqué of the Conference of European Ministers responsible for Higher Education, Leuven / Louvre-la-Niev, April 28-29, 2009. (2009). www.mon.gov.ua. Retrieved from <http://www.mon.gov.ua/main/php?query=education/higher> [in Ukrainian].
6. Andrushchenko, V., Luhovyi, V. (Eds.). (2011). *Psychological and pedagogical bases of designing of innovative technologies of teaching in high school*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
7. Lappo, I. M. (2016). Providing of quality of higher education in Ukraine: problems and prospects of settlement. *Bulletin of the T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium". Pedagogical sciences*, 140, 40–43. Retrieved from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchdpuP_2016_140_11 [in Ukrainian].
8. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2017). *Methodical recommendations for the development of higher education standards* (Order No. 600, June 1). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf> [in Ukrainian].
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). *National qualifications framework* (Decree No. 1341, November 23). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п> [in Ukrainian].
10. Babin, I. I. (2011). Ensuring the quality of higher education: European, national and institutional levels. *Science and Education*, 1, 7–13 [in Ukrainian].
11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). *On approval of the procedure for monitoring and evaluation of the quality of education* (Decree No. 1283, December 14). Retrieved from <http://osvita.ua/legislation/other/25860/> [in Ukrainian].
12. Yanytskyi, M. S., Sieryi, A. V., Pelekh, Yu. V. (2011). *Diagnostics of the level of development of the value-sense sphere of the personality*. Rivne: Tetis [in Ukrainian].